

Cossetània Edicions

Guia de fortificacions de Catalunya

12 itineraris

AZIMUT
HISTÒRIA

2

Gemma Cardona Gómez

Col·lecció: Azimut Història - 2

GUIA DE FORTIFICACIONS DE CATALUNYA

GEMMA CARDONA GÓMEZ

Cossetània
EDICIONS

Primera edició: octubre del 2013

© del text i de les fotografies: Gemma Cardona Gómez

© d'aquesta edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-155-1

DL T 845-2013

Índex

.....

Introducció	5
1. El Pirineu	7
Castell de Mur, porta del Pirineu	7
2. La Catalunya Nord	11
Fort Libèria de Vilafranca de Conflent	11
Fortalesa de Salses	16
3. El cap de Creus	19
Ciutadella de Roses	19
<i>Castrum</i> de Puig Rom	24
Castell de Sant Ferran de Figueres	27
4. Girona i l'Empordà	33
<i>Emporion</i> , <i>Emporiae</i> : porta de la cultura clàssica	33
Ullastret, capital indigeta	40
Sant Julià de Ramis, vigilant del camí	45
5. El Montseny	49
Montsoriu, “un dels bells e nobles del mon”	49
6. La Catalunya central	55
Torre de Vallferosa	55
Torre de la Manresana	59
Castell de Cardona	62
7. La plana de Lleida	67
Balaguer, ciutat andalusina	67
Turó de la Seu Vella de Lleida	72
Fortalesa dels Vilars d'Arbeca	76
8. La Conca de Barberà	81
Montblanc, vila medieval	81

9. Barcelona i el Maresme.....	87
<i>Barcino</i> , ciutat emmurallada	87
Castell de Burriac	92
10. El Penedès	97
Olèrdola	97
Ciutadella Ibèrica de Calafell.....	103
Castell de la Santa Creu de Calafell	108
11. Tarragona	113
<i>Tarraco</i> ... Tarragona	113
12. Les Terres de l'Ebre.....	119
Miravet, castell templar	119
Tortosa, ciutat fortificada.....	124
Annex bibliogràfic	129

Introducció

Elaborar una guia de fortificacions de Catalunya no és fàcil, en primer lloc perquè cal seleccionar uns pocs exemples d'una terra que, precisament, està plena de bones mostres de castells, torres i forteses. El caràcter fronterer en època medieval i moderna, així com la condició de lloc de pas des d'època antiga han fet que el territori català s'hagi articulat, durant segles, al voltant de construccions estratègiques. Qualsevol persona que hagi pogut recórrer un mínim de les nostres terres ho haurà pogut comprovar: gairebé cada poble té el seu castell, la seva torre, una talaia, un punt estratègic de control territorial de naturalesa diversa on s'hi hagi ubicat una construcció militar.

En aquesta guia trobareu 25 fortificacions de totes les èpoques (des de la prehistòria fins a l'època contemporània) amb una petita explicació apta per a la visita dels diferents monuments. S'hi han inclòs alguns dels que es creien més importants, tant pel seu caràcter patrimonial com per la rellevància històrica que haurien tingut en algun moment. Malgrat tot, és clar que hi haurà hagut omissions: molts cops no seran per oblit, sinó més aviat per causes pràctiques. En una guia apta per visitar diferents indrets, no podem pretendre abastar-ho tot, sinó només una part del que existeix, però, això sí, hem intentat respectar la representativitat cronològica: les fortificacions no són un fet només medieval, sinó tot el contrari, són presents en totes les èpoques. Comprendre-les i conèixer-les no significa apostar per la bel·licitat, sinó que una fortificació és molt més: a part del vessant eminentment militar, permet comprendre la concepció i articulació del territori en un temps determinat, així com la relació amb l'entorn, els vincles socials o la ideologia que es transmet.

Per tal de donar representativitat a tot Catalunya (o gairebé), a la present guia s'han agrupat els diferents monuments segons la seva zona geogràfica i, així, n'han sortit 12 itineraris. Veureu que la major part poden fer-se tant en transport públic com en vehicle privat, però, a causa de les característiques intrínseques a tota fortificació (com, per exemple, la seva ubicació en llocs poc accessibles), acostuma a ser més fàcil accedir-hi en vehicle privat. En els casos del transport públic, s'ha indicat quines empreses efectuen els serveis; l'usuari n'hauria de consultar les condicions de cadascuna, ja que poden canviar fàcilment.

Cadascuna de les fortificacions explicades presenta una breu fitxa tècnica d'informacions pràctiques (horaris, tipus de visita, durada, preu d'entrada) així com una explicació del recorregut, una referència per obtenir més informació i altres llocs d'interès que puguin trobar-se a prop. Les dades pràctiques es basen en la informació disponible entre la tardor de 2011 i el febrer de 2012: és possible que alguns horaris o preus hagin canviat des de llavors. Cal tenir en compte que la informació propor-

cionada en aquesta guia no ha estat produïda totalment per l'autora: cada castell, cada jaciment, cada monument té un equip de recerca al darrere que pot portar molts anys investigant-lo i difonent-lo. Les nostres explicacions s'han basat, precisament, en aquests estudis. A causa del caràcter de la guia, i amb la finalitat de no espessir el text, hem omès les referències concretes dins del discurs i, en canvi, hem adjuntat un annex bibliogràfic amb totes les principals obres sobre les fortificacions de la guia. Tanmateix, una font imprescindible d'informació són els guies, els equips de tècnics que treballen als monuments: des d'aquí m'agradaria agrair la col·laboració especialment de l'equip de la Ciutadella Ibèrica i del Castell de Calafell (OAM-Ajuntament de Calafell).

Cada itinerari s'ha acompanyat, a més, d'un mapa sobre com arribar-hi o bé un plànol sobre la fortificació pròpiament dita i el recorregut que s'hi durà a terme, per ajudar el lector a situar-se en cada monument. Cal agrair a l'Ignasi Fernández Aubareda la realització dels plànols, aixecats a partir de la informació disponible a l'Institut Cartogràfic de Catalunya. I no només pels plànols, sinó per haver estat company de viatge en totes les visites als diferents monuments, pel seu suport i per les aportacions que ha fet a la present obra.

Espero, doncs, que l'obra que teniu entre les mans pugui servir-vos per conèixer una mica més el patrimoni històric del nostre país, tantes vegades oblidat; que pugui despertar-vos la curiositat per conèixer el territori, tan desconegut, i que us faciliti la visita i la comprensió dels diferents monuments que s'hi presenten.

Gemma Cardona Gómez

1. El Pirineu

Malgrat l'aparença inexpugnable del Pirineu, des de la prehistòria ha estat lloc de pas i indret estratègic per les matèries primeres que conté, així com per la funció comunicativa que han tingut les seves valls al llarg dels segles. Durant anys va ser, a més, frontera

amb el món andalusí i font de conflictes entre senyors feudals. Va ser, precisament, en aquest context medieval, de control territorial i senyorial, que sorgiren moltes fortaleses, com el castell de Mur, vigia del pas de la Noguera Pallaresa vers el sud.

Castell de Mur, porta del Pirineu

El castell de Mur, situat al nord de la serra del Montsec, domina el pas de la Noguera Pallaresa des de les primeres valls del Pirineu cap a la plana de Lleida. Construït durant el segle XI pels senyors del Pallars Jussà, se situava en terra fronterera: al sud, la frontera andalusina; al nord, amb els comtes de Pallars Sobirà; a l'oest, amb els senyors de Ribagorça, i a l'est, amb els poderosos senyors d'Urgell. Quan Arnau Mir de Tost, senyor d'Urgell, comença a conquerir els territoris andalusins circumdants de la fortalesa, Ramon V, senyor de Mur, es casa amb la filla d'Arnau, Valença, i, com a dot, lliura al senyor d'Urgell el castell i les seves terres: així, els territoris del Pallars Jussà queden lligats als d'Urgell. Fins al segle XV hi hagué vida al castell; llavors s'abandonà i quedà en ruïnes fins al segle XX, quan s'hi intervingué per restaurar-lo i investigar-lo.

Durant el segle XI es construí l'església de Santa Maria de Mur,

lligada al castell, que anys després fou convertida en canònica augustiniana i constituïda en pabòrdia. S'abandonà durant el segle XIX; al llarg del seu abandonament, el temple quedà en mal estat i es vengueren les pintures romàniques.

COM ARRIBAR-HI

En vehicle privat: Per arribar a Mur, cal passar per Tremp; podem prendre l'A-2 fins a la sortida 504 (Vilagrassa/Balaguer), seguir per la C-53 fins a la C-148 en direcció a Balaguer/Àger i prendre, després, la C-13 vers Tremp. Passat Camarasa i el pantà de Terradets, hem de trencar a l'esquerra cap a Guàrdia de Tremp (LV-1294). També s'hi pot arribar per Artesa de Segre (C-14) i Isona (L-512 i C-1412b). Un cop aquí, cal seguir la carretera LV-1294 fins a la indicació, a mà esquerra, del castell de Mur.

En transport públic: El tren dels Llacs de Renfe (línia Lleida-Pirineus-la Pobla de Segur) té

parada al poble de Guàrdia de Tremp. L'empresa ALSA té autobusos que es dirigeixen a Guàrdia de Tremp. Després, s'ha de pujar a peu fins al castell (6 km).

INFORMACIÓ PRÀCTICA

- **Horaris:** Caps de setmana, a les 11, 12 i 13 h. Per a grups, cal fer reserva prèvia.
- **Tipus de visita:** Guiada.
- **Durada:** 1 h. Inclou visita a la canònica.
- **Entrada:** 5 €.
- **Observacions:** Hi ha descomptes en l'entrada si us allotgeu en establiments de l'entorn o bé si heu anat a altres equipaments patrimonials propers. Cal anar a comprar l'entrada a la taquilla situada a la canònica de Santa Maria.

RECORREGUT I PUNTS D'INTERÈS

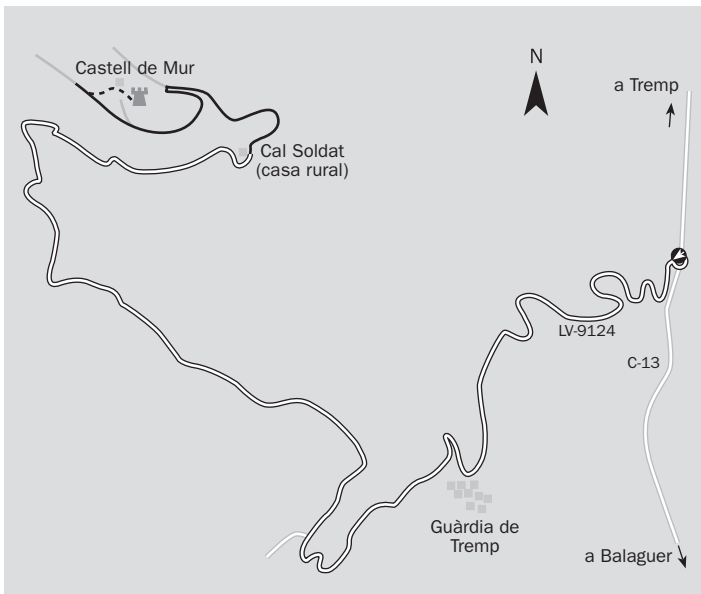
Comencem la visita des de l'exterior del castell. Com es pot observar, des del vessant est té la forma d'un bloc compacte, només trencat per una finestra espitllera a la part superior. La seva alçada està reforçada per la roca on s'assenta, i la fortalesa es defensa pel pendent del terreny als vessants nord, oest i sud. Està construït amb pedra calcària extreta del mateix turó i unida amb morter de calç; aquestes característiques han afavorit la seva conservació.

L'entrada se situa al sud; avui s'hi accedeix per unes escales, però antigament es feia per una rampa adossada a la paret. La porta, estreta, es podia tancar mitjançant un travesser intern que s'inseria a l'orifici de l'esquerra, desgastat.

Torre mestra, cos de guàrdia i pas de ronda

L'interior del castell estava dividit en tres parts bàsiques: a l'oest, les estances residencials; a l'est, la zona militar; al centre, un petit pati distribuïdor amb una cisterna. Avui dia s'observen algunes estructures d'aquestes estances. La part residencial estava formada per dos pisos (tal com s'observa pels orificis de les bigues a la paret): les cuines, els magatzems i el graner a la part baixa; una gran sala polivalent i la cambra dels senyors a la part alta. La gran sala tenia rentamans a la paret sud i la cambra senyorial se situava al fons, sota de l'arcada, i disposava de latrina privada (a la paret nord). A la part oest hi havia un tercer pis amb una estança elevada, amb cinc finestres: possiblement es devia utilitzar per assecar aliments.

Des del pati podem accedir, a l'est, al cos de guàrdia, edifici format també per dos pisos, així com a la torre mestra. Possiblement la

torre es va construir amb anterioritat al castell (segle X); presenta l'entrada, com en altres casos de torres altmedievales, a uns 6-7 metres d'altura per evitar l'accés. Es divideix en tres nivells (un possible calabós, unes quadres, una estança i una cambra superior, potser una capella) i una terrassa superior, amb funció de talaia.

Al voltant de la muralla s'hi va establir el pas de ronda, que permetia controlar visualment l'entorn. Els murs devien estar coronats, possiblement, per muntanyes de pedra seca que feien la funció de merlets i, alhora, petites reserves de pedres per llençar en cas d'atac. Des d'aquí es pot veure la situació estratègica de Mur, enllaçat visualment amb una xarxa de castells que protegien la frontera amb els andalusins i els altres comtats: es poden observar el castell de Miravet (a l'oest), el castell de Guàrdia (a l'est) i els castells de

El castell de Mur, des de l'oest

Puigcerçós, d'Orcau i de Llanera (al nord i nord-est).

La visita guiada segueix per l'església i canònica de Santa Maria, un bell exemple del romànic del Pirineu català. S'hi han reproduït, amb bona qualitat, les pintures originals, ubicades a Boston.

PER A MÉS INFORMACIÓ

Castell de Mur

Tel. 973 402 045

info@castelldemur.com

www.castelldemur.com

ALTRES INDRETS D'INTERÈS

El Pirineu està ple de fortificacions que dominen els principals camins de comunicació i que van tenir el seu apogeu durant els segles X-XI, quan la frontera andalusina era propera i les disputes entre senyors feudals eren habituals. A prop de Tremp hi ha els castells de Llanera, d'Orcau i de Guàrdia. Més amunt, endins del Pirineu, són destacables els castells de Les (Val d'Aran) i de València d'Àneu (Pallars Sobirà).

